

UN MAPA LITERARI DE POBLES I CIUTATS DE CATALUNYA

Lluís Prago

Universitat de Barcelona

Introducció

Els estudis geogràfics sobre literatura han estat poc desenvolupats a Catalunya, i encara menys focalitzant l'interès a les ciutats i al fet urbà. El llibre *La Barcelona literària. Una introducció geogràfica* (2003) de Carles Carreras és la única aproximació a la literatura barcelonina des de la geografia cultural. A partir d'aquesta premissa, es fa evident que les investigacions geogràfiques referents a la literatura d'altres ciutats i pobles de Catalunya és inexistent, donada la històrica negació del caràcter urbà del país (Casassas, J. 1989). Des d'una visió geogràfica aquesta comunicació, juntament amb altres que ja ha publicat l'autor (Frago, 2007), es pretén donar una mica de llum a la presència de les ciutats catalanes més enllà de Barcelona en la literatura.

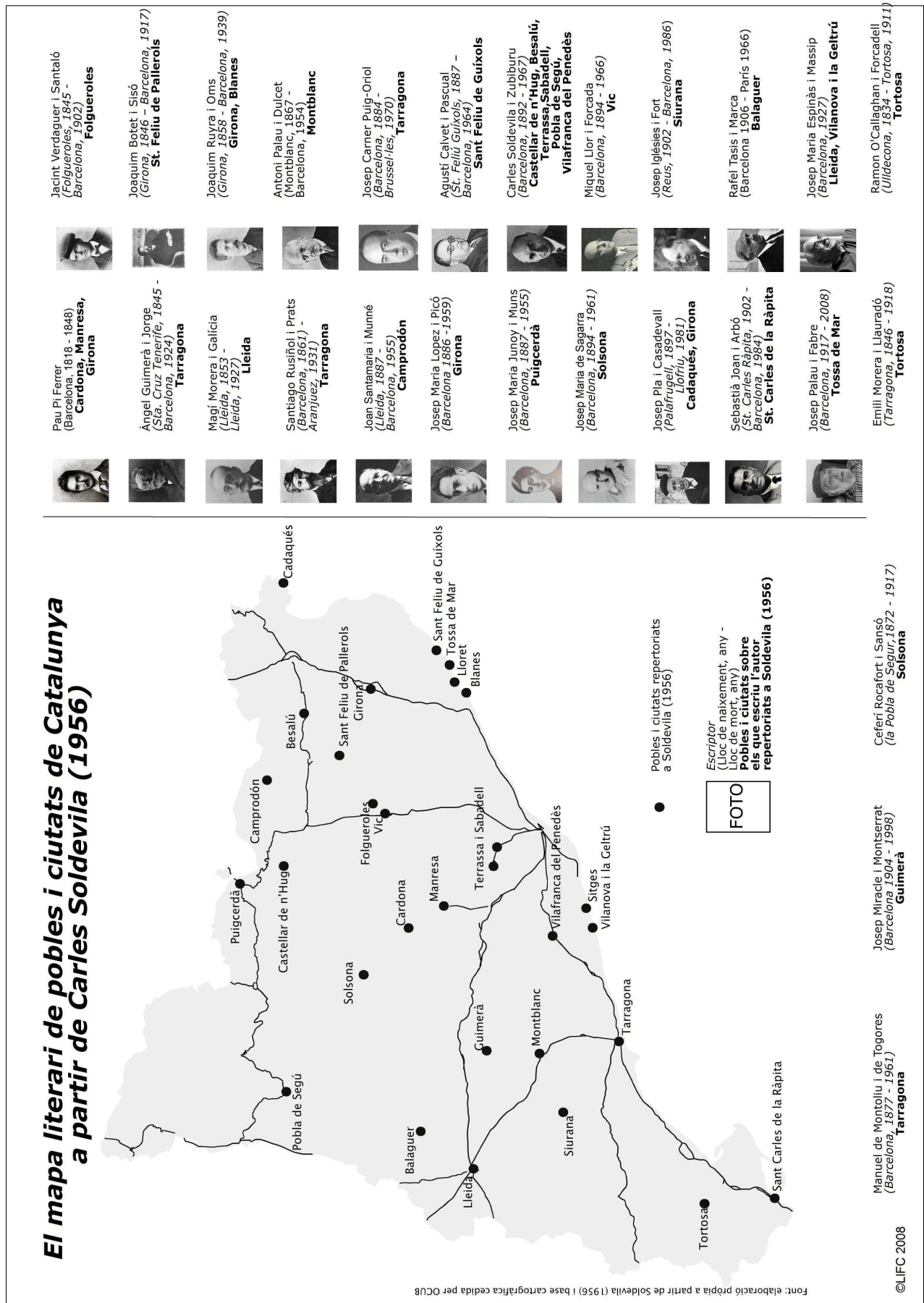
La capacitat totalitzadora del mapa (Santos, 1996) permet que amb un sol cop d'ull es pugui percebre una realitat literària que inicialment s'hauria perdut enmig de lletres d'una bibliografia de pobles i ciutats de Catalunya molt dispersa i desigual. En aquesta comunicació, després de presentar-se aquest primer mapa literari de pobles i ciutats de Catalunya, selectiu i parcial, el mapa és vist des d'algunes de les principals idees que han vehiculat el pensament polític a Catalunya durant bona part del segle XX, amb èmfasi especial sobre el Noucentisme i les seves formes de comprensió del fet urbà.

El mapa literari de pobles i ciutats de Catalunya a partir de Soldevila (1956)

La meua proposta de mapa literari de pobles i ciutats de Catalunya parteix de la obra *Bellesa de Catalunya. Art, vida i paisatge* de Carles Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1892 – Barcelona, 1967) publicada l'any 1956. Aquesta obra és la segona edició d'una

primera en llengua castellana de l'any 1951 i que senzillament s'anomenava *Cataluña. Arte vida y paisaje*. Un dels motius de l'elecció d'aquesta font d'informació rau en l'ampli ventall d'escriptors que són repertoriats per l'autor, Carles Soldevila; específicament un total de 73 escriptors són els encarregats de presentar els diversos llocs de Catalunya a partir de 127 fragments literaris. Aquest fet és especialment important donat que en un únic llibre es pot conèixer un ampli ventall d'autors que han escrit sobre pobles i ciutats de Catalunya, oferint una solució a la desigual i a la vegada poc coneguda literatura sobre aquests llocs.¹ Per a la realització d'aquest mapa literari s'han utilitzat específicament els capítols del llibre referents a la Catalunya Vella i a la Catalunya Nova, deixant de banda aquells capítols que fan referència únicament al medi físic, l'art, la religió o als mode de viure dels catalans.

Figura 1: Un mapa de pobles i ciutats de Catalunya a partir de Carles Soldevila (1956)

Carles Soldevila: l'anacronisme d'un noucentista

Carles Soldevila no és un escriptor corrent, tot i que invisibilitat durant la democràcia des de diversos àmbits, tan polítics com culturals, sobretot per la seva ideologia conservadora i espanyolista durant els anys del franquisme, se l'ha de considerar un dels grans escriptors de la Catalunya de la segona meitat del segle XX. Tot i el seu anacronisme, la seva obra s'inscriu dins les característiques pròpies del Noucentisme. La proximitat amb les idees del Noucentisme és observable a partir del pròleg que el mateix Joan Maragall fa en ocasió del llibre *Bellesa de Catalunya. Art, vida i paisatge*. Tal i com propugnen els impulsors d'aquest moviment, el llibre de Carles Soldevila va dirigit a la burgesia catalana de mitjans del segle XX, en un intent de culturitzar-la i educar-la, refinar-ne els seus gustos, i desvetllant-li d'aquesta manera el desig d'uropeïtzar-se (Trias, E.1984; Casassas, J. 1989).

Teòricament acabat el 1923 amb la dictadura feixista de Primo de Ribera, el moviment del Noucentisme volia democratitzar la cultura, fent-la extensible a tota la societat, superant-se així la barrera existent entre la cultura popular i la cultura culta (Roca, F, 2000; Casassas, J. 1989). Aquest canvi de concepció fa que la burgesia passi a ser la societat civil que ha d'organitzar la pàtria catalana. Aquesta *llibertat* de la burgesia per dirigir el país representa la culminació teòrica d'una reflexió d'autors importants que van des de Locke a Adam Smith, de Mandeville a Kant, i de Boole a Heggel. Els noucentistes tenen com a objectiu la modernització, en tots els aspectes, del treball, l'ensenyament, la sanitat i les comunicacions de la societat catalana.

Especialment important és l'èmfasi que es fa al voltant del caràcter urbà de la realitat catalana d'inicis del segle XX. Els noucentistes volen superar d'una vegada per totes la negació de la urbanitat de Catalunya, la qual encara no ha estat assumida ni ideològicament ni culturalment a inicis del segle XX (Trias, E., 1984; Casassas, J. 1989). Aquesta concepció va en contraposició amb el ressorgir polític i cultural del moviment de la Renaixença que propugna la reclusió a les terres interiors catalanes, allà on encara perduren les tradicions i els valors de la religió catòlica a l'estil de Torres i Bages, i on la ciutat industrial encara no ha "contaminat" les ànimes dels mortals. Els noucentistes troben en la ciutat lliure burgesa el punt de partida de la modernització de tota la societat. Aquesta visió de Catalunya confereix un tipus específic de comprensió del territori català, el qual, acceptant la vaguetat del concepte, es consideraria com "urbanita".

Els burgesos catalans, cerquen el paler contemplatiu dels paisatges rurals i forestals, sobretot de la Catalunya Vella, més verds, més humits, i més semblants als dels Estats del nord d'Europa, on tenen posada la mirada. És justament aquest creixent refinament cultural que impulsa el Noucentisme, que el mateix Carles Soldevila propugna *el gust* per les coses en elles mateixes, el gust per l'art, la vida i el paisatge, tal i com anuncia al títol del seu llibre *Bellesa de Catalunya*. És en base a aquestes reflexions que els fragments literaris suporten un important nombre de material gràfic, mostrant-se específicament un total de 446 imatges, entre fotografies i reproduccions de quadres.

Tot i que existeixen molts tipus de ciutats a Catalunya, des de les capitals provincials fins les viles i ciutats mercat, el gran paradigma modernitzador de la burgesia industrial catalana (també espanyola enmig dels seus afanys europeïtzadors) és l'aglomeració

barcelonina (Casassas, J. 1989). L'afany contemplatiu d'aquest grup social és tal que la principal realització del Noucentisme barceloní és la construcció d'un gran parc temàtic: el *Poble espanyol* de la muntanya de Montjuïc on s'hi reproduïxen nombrosos edificis emblemàtics de diverses ciutats espanyoles (Roca, F. 2000).

Els escriptors repertoriats a *Bellesa de Catalunya*

La formació dels escriptors que presenta Soldevila és molt variada, alguns consideren la pròpia escriptura com la seva professió, com per exemple Josep Pla (Palafrugell, 1897 - Mas Pla de Llofriu, 1981), mentre altres que escriuen sobre el territori tenen la geografia com la seva professió. N'és exemple Ceferí Rocafort i Sansó (la Pobla de Segur, 1872 - la Pobla de Segur, 1917) que escriu el volum dedicat a la província de Lleida de la *Geografia General de Catalunya* editada per Francesc Carreras Candi l'any 1909, o Josep Iglésies (Reus, 1902-Barcelona, 1986), precursor de l'excursionisme científic i que participa en l'elaboració de l'*Estudi de Proposta per la divisió territorial de Catalunya (1932-1936)*.

Pel que fa al recorregut geogràfic vital dels escriptors, els més nombrosos són els barcelonins, nascuts i morts a la capital catalana, fins un total de tretze. Uns pocs neixen en aquesta ciutat i moren en altres, com per exemple Santiago Rusiñol i Prats (Barcelona, 1861 – Aranjuez, 1931) que mor en una altra ciutat de l'Estat espanyol, o Rafael Tasis (Barcelona 1906 - París 1966) i Josep Carner (Barcelona, 1884 - Brussel·les, 1970) que ho fan a les capitals de França i Holanda respectivament. Important destacar el total de vuit escriptors que emigren des dels seus pobles i ciutats nats de Catalunya i moren a Barcelona, com per exemple Joaquim Botet i Sisó (Girona, 1846 – Barcelona, 1917), el geògraf Josep Iglésies (Reus, 1902-Barcelona, 1986), Antoni Palau i Dulcet (Montblanc, 1867 - Barcelona, 1954) o Sebastià Joan Arbó (Sant Carles de la Ràpita, 1902 – Barcelona, 1984). Un altre grup d'escriptors resisteix a emigrar a la floreixen Barcelona d'inicis del segle XX i moren a la seva ciutat o poble natal, en són exemple Magí Morera i Galícia (Lleida, 1853 - Lleida, 1927), Ceferí Rocafort i Sansó (la Pobla de Segur, 1872 - la Pobla de Segur, 1917) o Emili Morera i Llauredó (Tarragona, 1846 - Tarragona, 1918).

No es mostra tanta heterogeneïtat pel que fa a la procedència social dels escriptors, ni al període temporal al que corresponen. Són nombrosos aquells que procedeixen de famílies burgeses, sobretot barcelonines, però també d'altres pobles i ciutats de Catalunya, com per exemple, Agustí Calvet i Pascual (San Feliu de Guíxols, 1887 – Barcelona, 1964), fill d'una família burgesa de Sant Feliu de Guíxols que s'enriqueix amb la indústria del suro. Molt pocs s'han de considerar de famílies humils, tan sols s'ha de destacar l'ebrenc Sebastià Joan Arbó (Sant Carles de la Ràpita, 1902 – Barcelona, 1984) fill de pagesos rapitencs emigrats de les pobres terres del Montsià d'aquell temps o Pau Pi Ferrer (Barcelona, 1818 - Barcelona, 1848) fill de família humil de la capital catalana. Pel que fa al període temporal corresponent als escriptors que repertoria Soldevila s'ha de destacar com bona part d'ells són d'un mateix període temporal, quinze dels vint-i-vuit escriptors que apareixen al llibre són nascuts entre les tres últimes dècades del segle XIX i la primera del XX. Aquest fet, limita el ventall dels escriptors que es recullen al llibre, mentre que a la vegada determina, en part, els corrents culturals i ideològics que cultiven.

Bona part dels escriptors produeixen una literatura que va d'acord amb els ideals culturals i socials del Noucentisme. Més enllà el propi Soldevila que ja ha estat considerat suara més amunt com un noucentista anacrònic, altres escriptors han de ser considerats dins d'aquests tendències. L'obra de Josep Pla forma part d'aquesta tendència, ell té una visió urbana de Catalunya i veu el ciutadà (sobretot el barceloní), com l'ésser més civilitzat del país. Però també s'ha de considerar com a noucentista la obra escrita de Josep Maria Lopez-Picó (Barcelona 1886 -1959) on algun dels seus llibres tenen pròlegs del mateix Eugeni d'Ors, o la obra de Josep Miracle i Montserrat (Barcelona 1904 - 1998), director literari de l'editorial Selecta i deixeble de Pompeu Fabra (Barcelona, 1868-1948), considerat aquest últim com un dels grans europeïtzadors i urbanitzadors de la societat catalana amb la normalització lingüística que desembocà en el famós diccionari, també Magí Morera i Galícia (Lleida, 1853 - Lleida, 1927), que ingressà a la Lliga Regionalista, però també Joan Santamaria i Monné (1884-1955) o fins i tot el recent desaparegut, Josep Palau i Fabre (Barcelona, 1917 - 2008).

També formant part del moviment cultural i polític del Noucentisme, s'han de considerar escriptors que participen en diverses obres de divulgació geogràfica. Joaquim Botet i Sisó (Girona, 1846 – Barcelona, 1917) i Ceferí Rocafort i Sansó (la Pobla de Segur, 1872 - 1917) escriuen per la Geografia de Catalunya de Francesc Carreras Candí² (Barcelona, 1862 – 1937). El primer és considerat un noucentista del calibre dels més reconeguts del moviment i escriu sobre la província de Girona, el segon, de formació geogràfica se n'encarrega de confeccionar el capítol de la província de Lleida de dita obra. Posteriorment, Josep Iglésies (Reus, 1902-Barcelona, 1986), que en diverses ocasions es mostrà partidari dels objectius de la Mancomunitat de Catalunya d'Enric Prat de la Riba (Castellterçol, 1870-1917), participa en el *Debat de la proposta de divisió territorial de Catalunya (1932-1936)*, que cerca la urbanització de la societat catalana a partir de les capitals comarcals.

D'aquesta manera es comprova com la selecció volguda i premeditada de Carles Soldevila limita els literats que al llibre es presenten, mostrant-se aquells que principalment són pròxims als ideals del Noucentisme. Tot i així, són especialment significatius alguns fragments literaris d'escriptors de la primera línia de la Renaixença, com per exemple les descripcions literàries de Jacint Verdaguer i Santaló (Folgueroles, 1845 - Barcelona, 1902) sobre la seva terra natal o la presència de Tarragona de la mà d'Àngel Guimerà i Jorge (Santa Cruz de Tenerife, 1845 - Barcelona, 1924), uns fets que desvetllen com, en el fons, els valors del conservadorisme i el tradicionalisme català no són esborrats tal i com preveia el moviment iniciat amb la Mancomunitat de Catalunya.

L'aparició al llibre de Carles Soldevila, del *Comarquinal* de Miquel Llor (Barcelona, 1894 - 1966) inspirat en la ciutat de Vic,³ comporta reaccions contraposades. Per una banda, és lògica la seva selecció ja que Llor en el seu llibre critica fervorosament el provincianisme de les capitals comarcals i defensa la ciutat de Barcelona com l'espai alliberador, de la civilitat i la urbanitat. Però per l'altra, sorprèn la seva presència després de que l'autor hagués estat apartat del panorama oficial a partir de la forta crítica que realitza de la Vic, la ciutat de la que fou bisbe Torras i Bages i la comarca de Jacint Verdaguer, en un moment en que els valors tradicionals i conservadors segueixen sent intocables, tot i els propòsits del Noucentisme. La seva procedència social, de família humil, i el cultiu de la narració que fa Llor en al seva obra, tampoc van d'acord amb el perfil majoritari dels escriptors que presenta Soldevila a la seva obra.

Els escriptors que faltarien

Dins el conjunt dels escriptors repertoriats per Soldevila es troben a faltar alguns escriptors, molts d'ells canònics de la literatura catalana. A tall d'exemple, no apareixen tots aquells escriptors que emfatitzen les seves obres en la antiurbanitat i en els desastres del procés industrialitzador de Catalunya.⁴ En aquest sentit els representants de la narració rural, com per exemple el rossellonès Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, 1831 – la Jonquera, 1897), Marià Vayreda i Vila (Olot, 1853 – Barcelona, 1903), o de la narració costumista, com per exemple Emili Vilanova i March (Barcelona, 1940-1905), no apareixen en el llibre tot i escriure sobre diversos llocs de Catalunya. Tampoc apareix Victor Català (Barcelona, 1869-1966), pseudònim de Caterina Albert, que també escriu sobre la ruralitat d'algunes de les ciutats catalanes. El realisme de Narcís Oller (Valls, 1846 – Barcelona, 1930), posterior temporalment a aquesta narració rural, tampoc participa de les descripcions literàries que recull Carles Soldevila. Així, la ruralitat i la tradicionalitat que es transmet de la ciutat natal d'Oller, Valls, i que l'autor fa aparèixer amb el topònim de Vilaniu, no es mostra en aquest recull.

És important destacar la manca de les descripcions literàries que fan geògrafs d'important talla com Pau Vila (Sabadell 1881 – Barcelona 1980), defensor dels caràcter urbà de Catalunya⁵ i proper als ideals del Noucentisme. Tampoc apareix la literatura d'Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 – Perpinyà, 1949) que amb un important repertori dedicat a la ciutat de Tarragona i membre de la comissió dedicada al *Debat de la proposta de divisió territorial de Catalunya (1932-1936)*, era un dels gran defensors de la urbanitat de Catalunya més enllà de Barcelona, un fet que anava d'acord amb els ideals del Noucentisme però que també anava en contra d'aquells que veien a Barcelona l'únic lloc civilitzat de Catalunya.

Conclusions

Una primera conclusió fa referència a la geografia literària que presenta Soldevila en el seu recull. Es pot considerar que en aquesta obra hi són representades un important nombre de pobles i ciutats de Catalunya. L'àrea propera a Barcelona apareix més ben representada que altres, però en cap cas sense arribar a eclipsar les ciutats més allunyades d'aquesta àrea, com per exemple les del ponent i el migjorn català. Aquest fet és important destacar-lo donat que fins aleshores, i tal com ja s'ha esmentat, les ciutats més enllà de Barcelona i dels seu àmbit immediat havien estat poc representades. A la vegada, sembla observar-se un cert equilibri entre el que correspon a la Catalunya Vella i a la Catalunya Nova, un fet també digne d'importància, donat que trenca amb la construcció simbòlica tradicional de Catalunya (Nogué, 1991) on la Catalunya Nova ha restat sovint invisibilitzada.

Un segona conclusió faria referència al punt de vista dels autors que escriuen sobre els diversos pobles i ciutats. S'ha comprovat com són uns quants els escriptors que emigren des de les seves ciutats natsals cap a Barcelona. Aquesta realitat s'hauria de tenir en compte a la hora d'investigar el tipus de literatura que s'escriu sobre aquetes ciutats, ja que pot induir a la idealització de la ciutat on va néixer l'autor, transformant la realitat en una cosa idíl·lica allunyada de la realitat material. Existeixen altres implicacions geogràfiques d'aquest procés demogràfic, com per exemple la manca d'oportunitats que troben els escriptors als seus pobles i ciutats natsals i que els obliguen a emigrar cap a

llocs més dinàmics culturalment, com Barcelona. Pel que respecta també al punt de vista dels autors, és important també destacar la invisibilitat total de les dones en la construcció literària dels llocs que presenta Soldevila al seu llibre.

Una tercera i última conclusió fa referència a la tesi de la invisibilitat de la literatura urbana més enllà de Barcelona que fou abonada en altres investigacions de l'autor (Frago, 2007). En aquella investigació es formulava la hipòtesi de que la literatura rural de finals del segle XIX nega el fet urbà no barceloní⁶ (aquest entès per Barcelona i els municipis immediats), i que aquesta invisibilitat ha estat reproduïda fins l'actualitat. En la present investigació s'ha mostrat com, al recórrer a noves fonts literàries, la presència del fet urbà més enllà de l'Àrea metropolitana de Barcelona és present en la literatura, sobretot si la selecció de les obres és feta per un noucentista de la talla i la sensibilitat de Carles Soldevila. D'aquesta manera, sembla posar-se en qüestió la hipòtesi sobre la invisibilitat del fet urbà en la literatura més enllà de Barcelona.

Notes

- ¹ La literatura referent a Barcelona ha estat recentment investigada des d'un punt de vista geogràfic per Carreras (2003)
- ² Francesc Carreras Candi no pot ser considerat un noucentista donat que fou un dels principals en protestar en contra de la normalització lingüística impulsada per Pompeu Fabra.
- ³ Comarquinal és presentat per Miquel Llorc a la seva novel·la *Laura a la ciutat dels sants*, publicada el 1931.
- ⁴ La antiurbanitat que es respira en els moviments literaris de finals del segle XIX, apareix ben representada en la obra barcelonina *El carrer del migdia* de Rafael Noguera i Oller (Barcelona, 1880-1949), on la ciutat comtal és vista com el lloc dels vicis i de la perdició.
- ⁵ L'inici d'una de les seves obres principals és amb la frase "*Catalunya és un país de muntanyes*", per acabar escrivint "*la ciutat és el traç essencial de la geografia catalana*".
- ⁶ Aquesta hipòtesi fou elaborada a partir de la que Carreras (2003) ja formulà en referència al retard de l'aparició de la ciutat en la literatura.

Bibliografia

- Carreras, C. (2003). *La Barcelona literària*. Barcelona: Editorial Proa.
- Casassas, J. (1989). *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*. Barcelona: Els llibres de la Frontera.
- Frago, Ll. (2007) Existeix una literatura urbana no barcelonina? Una visió des dels confins a Carreras, C. i Moreno, S. (coord.) *Llegint pedres, escrivint ciutats*. Barcelona. (en premsa).
- Nogué Font, J. (1991). *Els nacionalismes i el territori*. Barcelona: el Llamp.
- Roca, F. (2000). *Teories de Catalunya. Guia de la societat catalana contemporània*. Barcelona: Pòrtic
- Santos, M. (1996). *A natureza do espaço, técnica e tempo, razão e emoção*, São Paulo: Ed. Hucitec,.
- Soldevila, C. (1956). *Bellesa de Catalunya. Art, vida i paisatge*. Barcelona: Ed. AEDOS
- Trias, E. (1984): *La Catalunya ciutat i altres assaigs*. Barcelona: L'Avenc
- Williams, R. ((1973). *The country and the city*. New York: Oxford University Press.